

Bij zulk een stand van zaken nu moest of de kring der vromen in afzondering heil zoeken, of hij verbleekte, verflauwde en was weg.

Ook ten onzent is dit gezien. Hoog stond ook onder ons het geloof in de dagen van 't martelaarschap. Het geloof was toen ook op onze erve een nationale kracht. Het volk als volk klemden zich aan zijn God vast, en daardoor verbleef aan ons de zegenpraal. Zelfs onder de andere toch zoo ruwe soldaten en matrozen viel dit te bespeuren. Denk aan het leger van Gustaaf Wasa, aan de legerbenden van Cromwell, aan een De Ruyter op 's landis vloot.

Maar nauwelijks was de overwinning ons deel geworden, of ook de glans die bijna een eeuw lang op ons volk geginst had, werd al doffer, en straks kwam zoo geesteloos staat van zaken, dat 't al om 't ophoopen van 't goud ging. Dit deed al spoedig de Kerk haar geestelijken aldus verzaaken. En toen werd afzondering en isolement ook hier de leuze. Naast de Kerk kwamen de 'gezelschappen' op, en hoe veel ziekelijks hier ook onder schuilen mocht, de onkreukbare liefde voor de waarheid Gods hield in deze vrome gezelschappen toch stand.

Ook nu naderen weer soortgelijke toestanden. Weer ligt een halve eeuw van bezield toewijding achter ons. Helden des geloofs zag men ook bij ons in stad en dorp optreden. Maar ook nu sterft dit geslacht gaandeweg uit. En vraagt men nu naar den pols van het geestelijk leven onder de zonen der vaders, o, hoe veel trager en zwakker klopt dan de slag van 't hart niet? En hoe is 't meedoen met de lieden der wereld onder die jongeren niet nu reeds veler laat en liefde geworden? God zij lof, minder nog in het zinnelijke, maar te sterker in de verlichting. Het strecht zoo, indien men dan hooren mag, dat men 'ook in de kringen der verlichting op het gebied van kunst en wetenschap kans heeft op het eerebrevet van een gezien man.

Wat deed nu Jesaja hiertegen? Wat hij voor oogen zag, was een natuurlijk en van zelf opkomend gevaar.

Keert de wereld zich tegen Gods volk met druk en vervolging, dan leeft de geloofsmoed van het heroïsme op, en rijpt er een geslacht van wat men een 'lijfwacht voor Jezus' zou kunnen noemen. Maar kantelt en kentert, dank zij dien geloofsmoed, de evenaar zoo, dat der geloovigen kring er boven opkomt, dan wordt schier immer het straks nieuw aankomend geslacht van de teederheid en van dien ernst des geloofs vervreemd, en zoekt weer eere bij wat groot en hoog is in de wereld.

Daar tegenover nu stelde Jesaja als eenig afdoend verweermiddel de afzondering, en het isolement.

Het staat ter eeuwige gedachtenis in Jesaja VIII: 16 zoo kernachtig en in zoo bezielde taal opgetekend: *'Bind de getuigenis toe en verzegel de wet onder mijne leerlingen!'*

Jesaja zag 't voor oogen. Het ging niet langer, om met den grooten hoop mee te wandelen op 't gewone levenspad. Op die wijze won men er niet één, en verloor men er telkens bij geheel groepen.

In onze Christelijke scholen is thans ditzelfde isolement toegepast. Eerst enkel in de lagere school. Men kon toen tot niet verder. Daarna is geheel hetzelfde isolement tot een hooge zedelijke kracht geworden op onze Gymnasia, bij ons Middelbaar Onderwijs, en zelfs op 't gebied van de Universiteit.

Geheel deze reike groep van stichtingen staat nu onder het Jesajaansche parool: *'Verzegel de wet onder mijne leerlingen!'*

Voor al dit verlokkelijk terrein is daarom het *'stichtend van het getuigenis'* bron van levenskracht.

Wat men heeft, na Paulus als apostel, door wat hij te boek stelde, heel de wereld over, meer kracht geefend dan Jesaja.

En Jesaja was de profeet van 't isolement!

Dr. A. K.

Amsterdam, 28 Januari 1916.

Op zich zelf beschouwd is er natuurlijk geen bezwaar tegen, dat de Overheid, wanneer ze uit 's Rijks kas voor minvermogenende studenten beurzen beschikbaar stelt, dit ook doet voor studenten in de Theologie. Zelfs is er geen staatsrechtelijke grond aan te geven, waarom de Overheid alleen de studenten in de Theologie van dit gunstbetoon zou moeten buitensluiten. Het doel van deze Staatshulp toch is om te maken, dat ook minder vermogenende studenten kunnen studeren. Maar dan moet ook het 'gelijke monniken gelijke kappen' hier worden toegepast. Een theologisch student is niet een andersoortig student als een jurist, medicus of litterator; hij is even goed als zij student in den vollen zin des woords. Volkomen terecht wordt daarom in Art. 85 van de Hooger-Onderwijswet, waar gehandeld wordt over het verleen van studiebeurzen aan de Rijksuniversiteiten, voor de studenten in de Theologie geen uitzondering gemaakt. De bepaling is algemeen: *'er kunnen aan elke universiteit zes beurzen van Rijkswege worden verleend, ieder van f.800, ter ondersteuning van minvermogenende studenten van buitengewone aanleg'*. Het onvermogen zijn en het hebben van een goeden aanleg zijn de eenige voorwaarden voor het verkrijgen van zulk een studiebeurs gesteld.

Alleen ten opzichte van de bijzondere Universiteiten wordt van dezen regel afgeweken. Wel bepaalt artikel 198 der Hooger Onderwijswet schijnbaar zeer vrijgevig, dat aan ten hoogste tien onvermogenende studenten van buitengewone aanleg bij elke bijzondere Universiteit eene beurs van f.500 uit 's Rijks kas kan worden verleend, maar uit het daarop volgende artikel 200, waar gezegd wordt, dat al hetgeen in dit hoofdstuk der Wet over de bijzondere Universiteiten bepaald wordt, niet van toepassing is op de faculteit der Godgeleerdheid, heeft de Regering afgeleid, dat de studenten in de theologie aan de bijzondere Universiteiten voor het verkrijgen van zulk een studiebeurs niet in aanmerking mogen komen. Deze uitzondering, die voor de bedoelde studenten wel wat hard is, vindt blijkbaar daarin haar grond, dat de Regering op het onderwijs in de andere faculteiten en de daar afgelegde examens en promoties toezicht kan uitoefenen, en dus ook kan

nagaan of het geld dat ze uit 's Rijks kas voor deze studiebeurzen verleent, wel goed besteed wordt, maar dat ze dit niet kan doen ten opzichte van het onderwijs, de examens en de promoties in de Theologische faculteit, omdat deze aan haar toezicht onttrokken zijn. Of de economie der Wet deze opvatting nu metterdaad eischt en of de hier gemaakte exceptie wel geheel billijk en rechtvaardig is tegenover de studenten in de theologie aan de bijzondere universiteiten, die daardoor een voorrecht derven, dat aan hun commilitones aan de Rijksuniversiteiten wel is geschonken, is een vraagstuk, dat we thans rusten laten. Van ingrijpend belang voor de voorziening in de behoefte aan predikanten is dit vraagstuk toch niet. Ook aan de Rijksuniversiteiten is het aantal theologen, dat uit zulk een Rijksbeurs studeert, naar verhouding gering. En in elk geval is de prijs, dien de theologische faculteit der bijzondere Universiteiten door de derving dezer rijksbeurzen voor haar volkomen onafhankelijkheid en autonomie tegenover de Regering betaalt, zeker niet te duur.

Waar nu de a.s. predikanten onder Gereformeerde Kerken schier zonder een uitzondering niet aan de Rijksuniversiteiten, maar hetzij aan de Theologische School te Kampen hetzij aan de Theologische faculteit der Vrije Universiteit hun opleiding zoeken, volgt daaruit vanzelf, dat ze op geen rijksbeurs hebben te rekenen. Wat in Artikel XIX van de Dordtsche Kerkenorde stond, dat de gemeenten moesten arbeiden, dat er studenten in de Theologie ex bonis publicis zouden onderhouden worden, was daarom een dwaasheid geworden, want niet één onzer theologische studenten kreeg een toelage uit 's Rijks schatkist. De Synode te Utrecht in 1905 heeft bij haar revisie van de Kerkenorde dit artikel dan ook terecht aldus gewijzigd, dat nu gelezen wordt: *'de gemeenten zullen, voor zooveel noodig, arbeiden, dat er studenten in de Theologie zijn, die door haar onderhouden worden'*. Heel fraai is de redactie van dit artikel niet. Het woord *arbeiden* sloeg in de vroegere redactie op de moeite, die de Kerken te doen hadden bij de Overheid om deze gelden los te krijgen. Thans, nu de plicht op de Kerken zelf wordt gelegd, is dit woord *arbeiden* niet op zijn plaats. Maar al is de redactie minder fraai, het beginsel, dat hier wordt uitgesproken is volkomen juist. Al moge er op zich zelf geen bezwaar tegen bestaan, dat de Overheid ook voor de studenten in de Theologie studiebeurzen beschikbaar stelt, wanneer ze dit eveneens voor andere studenten doet, en al was er in de dagen, toen onze Dordtsche Kerkenorde werd opgesteld, zelfs een bijzondere reden voor de Kerken om daarop aan te dringen, omdat de Overheid de hand had gelegd op tal van goederen, die gelijk men het noemde *'ad pios usus'* bestemd waren door de gevers en wier inkomsten men daarom leest voor de opleiding der aanstaande predikanten zag aangewend, de Kerk van Christus doet altoos het best om niet op den arm van den Staat te leunen, maar voor haar eigen behoeften te zorgen, en de verhouding tusschen de Gereformeerde Kerk en den Staat is na de scheiding van beide zoo grondig gewijzigd, dat er thans wel geen sprake meer van kan wezen, dat onze Kerken op grond van dit verouderde artikel nog bij de Overheid zouden gaan vragen om ex bonis publicis studenten in de Theologie te onderhouden.

Rouwig nu zijn we om deze verandering niet. Eer is het ons een oorzaak van dank, dat thans weer in de Kerkenorde het aloude en aanvankelijk door onze Gereformeerde vaders zoo kloek beleden beginsel tot uiting is gekomen, dat op de Kerken zelf de plicht rust om te zorgen, voor zooveel noodig, voor het onderhouden van studenten in de Theologie. Elke financiële band met de Overheid brengt altoos zijn gevaar mede. Dat is ook hier wel gebieden. Wanneer de Overheid voor het onderhoud dezer studenten te zorgen heeft, dan staat ook bij haar de *keur*, aan wie ze zulke beurzen verleenen wil, en kan zij ook bepalen, aan welke Universiteiten zulk een student te studeren heeft. Het eerste nu leidt er zoo licht toe, dat de Overheid deze financiële hulp schenkt aan jonge mannen van uitzonderend intellectueel aanleg, maar zonder te vragen, wat toch voor het ambt voor predikant in de eerste plaats noodig is, of er bij hen ook trouw aan de belijdenis en waarachtige godsvrucht gevonden wordt. En het tweede, dat de Overheid deze beurzen dan verbindt aan haar officiële Rijksuniversiteiten, waardoor ze deze minvermogenende studenten verlost om een onderwijs te gaan volgen, dat niet zoo zelden lijnrecht in strijd is met wat de Kerk van Christus belijdt en geloofd. Daarom is het zooveel beter ook voor de Kerk zelf, wanneer zij voor het onderhoud van de studenten in de Theologie zorgt, de Kerk kan dan op deze a.s. dienaren des Woords van meet af toezicht houden; geestelijke keur uitoefenen, aan wie zij haar steun verleenen wil, en aldus zorgen, dat er een geslacht van waarlijk vrome predikanten voor den dienst der Kerk wordt gekweekt.

### Een inaugureele oratie.

De ook in ons land zoo welbekende Dr. S. Volbeda, die na zijn doctorstitel aan de Vrije Universiteit verworven te hebben, terstond na zijn terugkeer naar Amerika tot hoogleraar benoemd werd aan de Theologische school der Christelijke Gereformeerde Kerk te Grand-Rapids, en dit ambt reeds in September 1914 aanvaardde, heeft wegens buitengewone omstandigheden, gelijk hij zelf in het woord vooraf mededeelt, eerst een jaar later zijn inaugureele oratie kunnen houden. Deze oratie, die over het *wezen der religie* handelt, is thans in

druk verschenen en verkrijgbaar gesteld zoowel bij den uitgever Eerdmans Sevensma te Grand-Rapids als bij den uitgever I. H. Kok te Kampen.

Al mag een inaugureele oratie, die eerst een jaar nadat het ambt feitelijk aanvaard is, zelfs voor Amerika, het land der onbegrensde mogelijkheden, wel een unicum worden genoemd, toch behoofte dit aan de waardeering van den inhoud dezer oratie niet te kort te doen. Ze geeft toch minder een program van den arbeid van dezen hoogleraar, dan wel een interessant studie over een der belangrijkste vraagstukken, die de wetenschap thans bezig houdt, n.l. waarin het wezen der religie te zoeken is. Na een ietwat breede inleiding, die ons voorkomt meer door de tijdsomstandigheden, dan door het onderwerp der rede zelf gefinspireerd te zijn, stelt Prof. Volbeda, als goed methode, eerst de vraag aan de orde, *welke methode* bij het onderzoek naar het wezen der religie gevolgd moet worden. Misschien ware het juist geweest, wanneer hij vooraf zijn onderwerp nader begrensde had, door te zeggen, wat hij eerst later in zijn rede doet, waarom hij het woord *religie* in plaats van *godsdienst* verkies, en hoe hij het woord *religie* hier opvat niet in den zin van religio objectiva (hij oefent op dezen term zelfs een niet geheel onjuiste critiek) maar in den zin van religio subjectiva, d.w.z. van de religie, zooals die in 's menschen zieleleven tot openbaring komt. Als de meest voor de hand liggende methode om deze religie naar haar wezen te leeren kennen en dan haar begrip vast te stellen, schijnt zich de thans meestal gevolgde methode aan te bevelen, om uit te gaan van het historisch en empirisch gegeven en nu langs den psychologisch-inductieven en historisch-empirischen weg tot de kennis van haar hartgeheimen door te dringen. Toch acht Prof. Volbeda deze methode onjuist en blijft hij handhaven, dat de Heilige Schrift als Gods-openbaring de enige juiste kenbron is om ons het mysterie van de religie te ontsluiten. De Schrift onderwijst den geloovigen onderzoeker thetisch omtrent het wezen der religie, ze doet hem historisch de geschiedenis, die de religie doorloopen heeft, kennen en ze doet hem eindelijk thetisch zien, hoe de verlossing, die in Christus Jezus is, de religie uit haar diepen en smadelijken val opheft en er de krachten des onvergankelijken levens instort. Toch wil dit niet zeggen, dat de geloovige onderzoeker daarom niet dankbaar gebruik zou maken van de gegevens, die de geschiedenis en wijsbegeerte der religie hem aanbieden, maar deze gegevens kunnen nooit de eigenlijke en zuivere bron zijn, waaruit de ware kennis der religie hem toekomt, omdat noch de inductieve noch de comparative methode hem den norm kunnen geven, om de verschijnselen der religie te beoordeelen.

Na zoo de juiste methode te hebben vastgesteld, wijst Prof. Volbeda er dan op, dat het uitgangspunt voor de bepaling van wat we in Bijbelschen zin onder religie te verstaan hebben, ligt in den Locust de creatione ad imaginem Dei hominis, d.w.z. van de schepping van den mensch naar Gods beeld. Deze schepping naar het beeld Gods toch is de anthropologische basis, waarop het gebouw der religie oprijst, of beter nog, de psychologische wortel, waaruit ze opspruit en waaraan ze haar levenskracht ontleent. In de nadere verklaring van hetgeen volgens de Schrift onder het beeld Gods moet verstaan worden, komt Prof. Volbeda dan tot de eigenaardige conclusie, dat dit beeld bestaat in de *intimiteit der relatie tot God*. De psychologische in het wezen der ziel gefundeerde reactie van 's menschen diepste wezen op de dit wezen sustinerende en activerende actie Gods is nu, zegt hij, wat wij religie noemen' (blz. 38).

Vervolgens gaat hij de gegevens der religie na, waarbij hij in de eerste plaats wijst op de verhouding, waarin de religie staat tot ons *zijn*. Dat hier een subliminale werking der religie plaats vindt staat vast, het feit der wedergeboorte wijst dit uit; maar juist omdat deze werking onmiddellijk uit den wortel van ons *zijn* opereert en niet ons bewustzijn raakt, blijft ze voor ons een geheimenis. Wat de uiting der religie betreft in het bewuste leven, zoo moet deze noodzakelijk de schematische lijnen der Psychologie volgen. Een apart vermogen in de ziel voor de religie hebben we niet. Het is hetzelfde kenvermogen, waarmee we de wereld kennen, waarmee we ook God kennen, en hetzelfde wilvermogen, waarmee we het goede begeren, dat ons ook God als het hoogste goed beminnen doet.

Natuurlijk zijn niet alle vraagstukken, die bij dit probleem aan de orde komen, uitsluitend behandeld. In een oratie, of ze moest tot een boekdeel uitdijen, kan dit ook niet. Maar zelfs al trekt Prof. Volbeda alleen de groote lijnen, al duidt hij de problemen soms meer aan dan dat hij ze oplost, toch zal elk kenner der Theologie waardeeren het vele goede dat hier geboden wordt. Van naderhand is hier geen sprake. Er is hier een man aan het woord, die zelfstandig over de quaesties heeft nagedacht, die zijn eigen weg weet te vinden en die kloek en beslist voor zijn eigen overtuiging, ook waar die van zijn leermeesters verschilt, durft uitkomen.

We wenschen daarom Prof. Volbeda met deze inaugureele oratie van harte geluk. Ze toont zeker, dat in hem meer een dogmaticus dan een kerkhistoricus schuilt, maar dan ook een dogmaticus met logische denkkraft en zekere originaliteit van denkbeelden, die verast en weldadig aandoet.

Wat onlangs aan de Vrije Universiteit verweten werd, dat haar leerlingen weinig presteerden, mag er wel eens op gewezen worden, dat uit de uitnemende rectorale

oratie van Prof. Ridderbos, een der beste uit den laatsten tijd, en uit deze inaugureele oratie van Prof. Volbeda, welke beide leerlingen onzer Hoogeschool zijn, genoegzaam het tegendeel blijkt.

### Dienstplicht der Predikanten.

Nu ook Engeland door den 'nood gedrongen' tot de invoering van dienstplicht is overgegaan en daarmee het in Duitschland zoo fel afgekeurde 'militarisme' zelf heeft binnen gehaald, sprak het wel van zelf, dat bij de behandeling van het desbetreffende wetsontwerp ook de vraag aan de orde zou komen, of predikanten en geestelijken van dezen dienstplicht zouden vrijgesteld worden of niet. In haar oorspronkelijk wetsontwerp stelde de Regering voor, de predikanten en geestelijken vrij te laten, en ten slotte is het wetsontwerp akkoord met groote meerderheid door het Lagerhuis aangenomen; maar dat is niet zonder strijd gegaan. Een zekere kolonel Yate had bij amendement voorgesteld, de predikanten en geestelijken niet vrij te laten, op grond, dat onlangs een duizendtal jonge geestelijken zelf verzocht hadden niet te worden vrijgesteld; voorts omdat in Frankrijk, het land waarmee Engeland nu zoo nauw verbonden is, alle geestelijken dienst moesten doen; en eindelijk omdat naar zijn overtuiging geestelijken, die in den oorlog zijn geweest, als betere geestelijken zullen terugkeeren. Wat het debat over dit amendement betreft, deelt de *Nieuwe Rotterdammer* daarvan het volgende mede:

Minister Law vond beter om in Engeland de geestelijkheid niet te dwingen. Wie wou, kon vrijwillig dienen.

Snowden vond dat de geestelijken laatst van allen vrijgesteld moesten worden. Geen klasse der samenleving blijkt feller tot vechten gezind te zijn. Al 18 maanden lang is haast elke kans om een verlatenheid. De bisschop van Norwich zei onlangs: 'Wij en onze bondgenooten gelooven dat wij vechten voor de zaak van Christus'. Hoe zou de geestelijkheid die zaak dan beter kunnen dienen dan door mee te vechten? Het hoofd van een Baptisten-college heeft gezegd, dat 'meedoogenloze oorlog na onze plicht' is. Laat ze dan vrij om dien plicht te vervullen. Wie niet wil vechten, kan wegens gewetensbezwaar vrijgesteld worden.

Een unionist vond best, dat een aantal geestelijken konden gaan, maar hoeveel kunnen er genist worden? (De heele troep! riepen er verscheiden).

Dion (de Iersche nationalist) zei, dat in alle democratische landen met dienstplicht de geestelijkheid nooit is vrijgesteld. Hij zou het in hoge mate onbehoorlijk vinden, dat de geestelijken die voor dienstplicht hebben geijverd, worden vrijgesteld.

Een man van de Vrije Kerk wilde evenmin de geestelijken vrij hebben. Hij had gehoord, dat de mannen aan het front nijdig worden, als een weerbaar man, die mee moest vechten, ze gaat bepreken.

De liberaal Outhwaite sprak in gelijken zin. De geestelijken prediken nu niet: Gij zult niet doden, maar Gij zult doden! De eervoorde aartsdeken Wilberforce heeft als kapelaan aan het Lagerhuis, bij de opening van de zitting, in een preek gezegd: 'Het doden van Duitschers is een goddelijke dienst in den vollen zin van het woord'. Wie het niet Wilberforce eens zijn, mogen niet worden vrijgesteld.

In dit debat treft tweemaal.

Voorreest, met hoe weinig-eerbied in het Lagerhuis over den stand der predikanten en geestelijken gesproken werd. Vooral een uitlating als 'dat heel de troep best in Engeland genist kon worden en daarom gerust naar het oorlogstoevoel gezonden kon worden', nog wel van verscheidene zijden belusterd, toont, hoe men over de geestelijken oordeelt. In het Fransche parlement zou men een dergelijke hoonende opmerking verwacht hebben, niet in het Engelsche parlement.

En in de tweede plaats blijkt, hoe de predikanten en geestelijken zelf daartoe hebben meegewerkt door als verlagenten voor het leger op te treden. Wat men in deze dagen van de Engelsche predikanten verneemt, maakt zeker niet den indruk, dat ze als dienaren van Christus in de eerste plaats voor den vrede ijveren. Eer zijn ze in hun oorlogshartstocht nog feller dan het gewone volk. Het is ontzettend, dat o.a. de kapelaan van het Lagerhuis, de aartsdeken Wilberforce, bij de opening van de zitting in een preek heeft durven zeggen: *'Het doden van Duitschers is een goddelijke dienst in den vollen zin des woords'*. Feller kan de haat wel niet oplossen, en het schriklijkste is, dat deze rassenhaat zich nog met den mantel van vroomheid toet. Engeland's hypocrisie verlooht zich ook hier niet. Het ontbreekt er nog maar aan, dat de oude vloekspalmen van Israël tegen Babel, thans tegen Duitschland gericht, door de Engelsche geestelijkheid worden gerongen.

Het is geen wonder, dat wanneer de predikanten zoo hartstochtelijk als oorlogsagenten optreden, de eerbied voor de heiligheid van hun ambt daalt en men meent, dat ze, nog beter dan dezen 'goddelijken dienst' van het doden van Duitschers aan anderen te prediken, zelf dien dienst vervullen kunnen door met het geweer op den schouder naar het oorlogsterrein te gaan. Misschien ware het ook niet kwaad, wanneer ze daartoe werkelijk genooddaakt werden. Als ze van nabij al de gruwelen en ellende van den oorlog leeren kennen, zouden ze mogelijk, zooals kolonel Yate het hoopte, als 'betere geestelijken' terugkomen.

### Vergeten?

Nu men van Gereformeerde zijde bij het honderdjarig bestaan van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap zijn afkeurend oordeel over de machtsdaad

van Koning Willem I, die dit Kerkgenootschap in het leven riep, niet onder stoelen en banken heeft gestoken, komt Dr. J. C. A. van Bommel, van Beverwijk, in de *Zondagsbode*, Christelijk weekblad voor Noord-Holland, ons verwijten, dat we bij dit scherpe oordeel vier dingen vergeten hebben. Wat die vier dingen zijn, moge het volgende citaat, aan de *Nieuwe Rotterdammer* ontleend, zeggen:

'Menigmaal wordt de kerkrichting van 1816 nimmachtend een Staatscreatuur van Koning Willem I genoemd. Maar de schijnpenden (te vinden vooral aan de zijden der gescheiden Gereformeerden) hebben vier dingen vergeten. Men vergat den treurigen toestand, waarin mede tengevolge der staatkundige gebeurtenissen van die tijden de Gereformeerde Kerk in 1816 verkeerde. Men vergat de machteloosheid der kerk in 1816, om daarin zelf verandering te brengen. Men vergat, dat Koning Willem I handelde krachtens het wel-noodig door de kerk geheel erkende, maar toch altijd gedulde recht der overheid in kerkelijke zaken. Men vergat, dat de kerk zich heel rustigjes en heel gedwee heeft onderworpen, 's konings daad zonder protest aanvaardend. Enkele predikanten uit de classis van Leiden en Woerden en de Amsterdamsche classis spraken hare bezwaren uit in een adres aan den koning. Verreweg de grootste meerderheid was ten zeerste ingenomen met het gewraakt Synodaal dwangbuis.'

Dr. van Bommel, die, naar de *Nieuwe Rotterdammer* meedeelt, een voorstander is van handhaving der leer in de Hervormde Kerk en dus zelf tot de 'Gereformeerden' moet behooren, moge gerust zijn. Het viertal argumenten, waarmee hij de machtsdaad van Koning Willem I tracht goed te pleiten, was ons heusch niet onbekend, want elk advocaat voor het rechtmatig bestaan der Hervormde Kerk had ze reeds te berde gebracht; maar wat Dr. van Bommel zelf blijkbaar vergeten heeft, of misschien niet wist, dat deze bekende argumenten reeds zoo vaak en zoo aldoende weerlegd zijn geworden, dat ze nu wel eens eindelijk in de rommelkamer mochten opgeborgen worden.

Dat de toestand der Gereformeerde Kerk in 1816 treurig was tengevolge van de voorafgaande staatkundige gebeurtenissen, vooral omdat de pastoralia schier niets opbrachten en de tractementen der predikanten waren ingehouden, is volkomen waar; maar dat raakte niet den inwendigen toestand der Kerk, niet haar organisatie, maar alleen haar financiële positie. Het feit, dat de Grondwet van 1814 in Art. 136 weer de uitbetaling der predikants-tractementen aan de Kerken verzekerde, was volkomen voldoende geweest, om aan dien treurigen toestand een einde te maken. De Koning had daartoe niet behoeven in te grijpen in de inwendige organisatie der kerk en haar een geheel nieuwe organisatie, die met haar wezen in strijd was, behoeven op te leggen.

Dat de Kerk in 1816 machteloos zou geweest zijn om orde in dien treurigen toestand verandering te brengen, is een sprookje, dat men elkaar naschrijft, maar waarvoor nooit een bewijs geleverd is. De Kerk behoeft in 1816 in den financieelen toestand geen orde te brengen, want dit was reeds geschied bij de Grondwet van 1814. En wat haar inwendige organisatie betrof, zoo had men nog overal *Kerkenraden*, die de wettige bestuurscolleges der plaatselijke kerken waren en was ook op de meeste plaatsen het classicaal verband nog behouden gebleven. Alleen de provinciale Synoden waren in 't ongereede geraakt. In de Kerk zelf echter had men zeer goed deze organisatie weder in orde kunnen brengen; de toen nog altoos geldende Dordtsche Kerkenorde bood daarvoor vanzelf het schema aan. In de Kerk zelf heeft men dan ook geen oogenblik gemeend, dat deze reorganisatie onmogelijk was. De deputaten der Zuid-Hollandsche Kerken droegen op bijeenroeping der provinciale Synoden aan, maar de Koning weigerde dit, zoogenaamd om de kosten, maar in werkelijkheid, omdat hij van een reorganisatie, die van de Kerk zelf uitging, niets wilde weten. De Kerk was niet machteloos, maar werd machteloos gemaakt, omdat de Koning zelf de Kerk reorganiseeren wilde.

Dat de Koning daarbij handelde krachtens het wel niet door de Kerk geheel erkende, maar toch altijd gedulde recht der Overheid in kerkelijke zaken, is een voorstelling, die geheel uit het oog verliest de gansch veranderde positie van de Overheid na de scheiding van Staat en Kerk. Gesteld zelfs, des neen, dat de Overheid in de dagen der Republiek, toen de Gereformeerde Kerk in zekeren zin Staatskerk was, een dergelijk *ius sacra* had uitgeoefend en de Kerk dit lijdelijk had geduld, dan nog zou dit aan den Koning nooit de bevoegdheid hebben gegeven om na 1814 zich een dergelijk recht aan te matigen. De bevoegdheid van den Koning was door de nieuwe Grondwet vastgesteld en deze wist van een *ius sacra* niets af.

En wat het laatste argument betreft, dat slechts enkele predikanten hunne bezwaren uitspraken, maar dat verreweg het grootste meerendeel ten zeerste was ingenomen met het gewraakte 'Synodaal dwangbuis', zoo ontbreekt voor deze bewering elk bewijs. Men kan alleen zeggen, dat de grootste meerderheid, zonder *uitdrukkelijk protest* zich bij de beslissing van den Koning heeft neergelegd. Wanneer men echter weet — of weet Dr. van Bommel dit soms niet? — dat de Koning elk verzet tegen de opgelegde organisatie onmogelijk maakte door de classis-vergaderingen, die geprotesteerd hadden, ontbonden te verklaren en alleen aan de individuele leden de vrijheid te gunnen bij de Synode hun klachten in te dienen, dus nadat de nieuwe organisatie reeds ingevoerd was, dan is de lijdelijke houding van de predikanten niet overtuigend. Men wist, wat er op stond, wanneer men tegen den wil van den Koning zich verzetste. Daarom boog men het hoofd